

Szakolczay Lajos

„én lógni öröklétben vizes madzagon”

Domi, az európai vándor
Kormányeltörésben című nagy verséről

Most, hogy a nemzetközi göteborgi könyvfesztiválon való részvételünket ilyen-olyan, sokszor ízetlen viták kísérik – mikor fog felnőni, felnőttként viselkedni a *szellem köztársasága?* –, másra sem tudok gondolni, mint Domira, a hetvenöt éves Domonkos Istvánra, a kiváló költőre. És egypár vele kapcsolatos élményemre.

Évtizedekkel ezelőtt Újvidéken hiába vártak bennünket az asszonyok – feleségeink – vacsorára, mi, a díszes hármas (még Tolnai Ottó volt vándortársunk) a Forum székházából kijövet kocsról kocsra járva múltattuk az időt. A tűzhelyen újra és újra melegítve már minden odaégett, hiszen csaknem éjfélre tolódott a vacsora ideje. És az is feledhetetlen élményem, ahogyan a kilencvenes évek elején (a fotó alapján, pontosan 1995. január 15-én) a Domonkos házaspár Bocskai úti lakásunkon Petrás Mária csángó siratóját hallgatja. Meglepetésnek szántuk ezt a kis körben való szereplést – Mária késve is jött, éppen valamelyik föllépéséről –, amelyet jugoszláviai barátaink megkönnyeztek.

És nincsen hónap, hogy ne hallgatnám meg kislemezen megjelent zseniális *Kuplóját*, amelyben egy örök hölgyhöz, „dicső Magia Pollához” esdekel, nem letagadván helyzetét: „Én nem születtem Bonnban, / házunk előtt verebek ültek a porban”. Énekli a halál keserűségét és szomorúságát is magában foglaló giccset – a „költőietlen” *Kormányeltörésben* ellenpéldáját –, s az elmúlást érzékeltetendő kezével a gitár falemez testén dobol.

Nemcsak költő volt, hanem énekes is, és zenész (zeneszerző) is? Mindhárom. Az Újvidéki Rádióban a dzsessz volt a szíve csücske, de emellett kitűnően teniszezett. Svédországban derült ki – ahová, „második hazájába”, svéd feleségével és három felnőtt gyerekével hazatért (1979) –, hogy expresszív erejű festőművész is. Portréfilmjében meg azt láttam, hogy egy népes dzsessz-zenekarban milyen kedvvel fújja a szaxofont.

A jugoszláviai Új Symposion, amelynek első nemzedékéhez tartozik Domonkos, itthon tiltott gyümölcs volt, hiszen Tito másképp húzta a harangot – most a partizánok gyalázatairól ne beszéljünk –, mint ahogyan azt a Szovjetunió az általa bekebelezett országoktól megkövetelte. Eme „politikai lazaságot” az itthoni rendszer szigorral büntette. Ami, többek közt, abban is jelentkezett, hogy az előfizetett folyóiratot – a cenzúra a postai szolgáltatásra is kiterjedt – csak ritkán kaptuk meg (volt év, hogy a tizenkét számból csak hármát-négyet).

Ám dugáruként azért bejutott egy-egy szám. Szerencsére az is, ezerkilencszáz-hetvenegyét írtunk, amelynek mellékleteként (önálló füzetként) a *Kormányeltörésben* megjelent. A nagy vers revelációként hatott. „Dadogva”

is elementáris erejű szólásként. A huszadik századi magyar irodalomnak vannak nagy líraművei (most csupán az időben hozzánk közelebbieket említem): Juhász Ferenc *Szarvas-éneke* (A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából), Nagy László *A Zöld Angyala*, Zelk Zoltán *Sírálya*, Pilinszky János *Apokrifja* és Kányádi Sándor *Halottak napja Bécsben* című poémája mindenképp közéjük tartozik. Noha göcsörtös nyelven íródott, velük egyenrangú a *Kormányeltörésben*. Csaknem ugyanarról szól, mutatis mutandis, mint Kányádi remeke: a magyarság porlódásáról – „szabófalvától san franciscóig”.

Ilyen „idegen”, költőietlen, főnévi igenevekben dadogó magyar nyelven még nem írtak költeményt. A Balassitól választott mottó keserősége – „Elmém csak téveleg széllyel kétségben, / Mint vasmacska nélkül gálya az tengerben / Kormányeltörésben, / Nincsen reménsége senki szerelmében” – ugyan előrevetítette, nem akármilyen furcsasággal fog sokkolni a *némára* visszacsavart vers, amelyet az ugyancsak mottóként szereplő, a közgazdaságtani kislexikonból idemásolt szócikkek (proletáriátus, népesség imigrációja stb.) csak erősítettek... „én lenni / én nem tudni magyar / élni külföld élet / pénz nyelv zászló / himnusz bélyeg / elnökök vezérek / előkotorni megfelelő / ott ahova érek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren”. Vagy: „én lenni / elnökök vezérek / mi meghalni mindnyájan / úgyis téves csatatéren / pszichiáter mondani / aludni aludni / ellenség nem lenni / nem lenni susogás / ablak fa / nem lenni cella ór akasztás / tiszta-kanyar / nem lenni magyar”.

Ha lehet így kezdeni és végig ezen a szinten tartani egy verset, az maga a döbbenet. Hát még ha a politikának fölötébb nem tetsző kiszólásokat is idevesszük – „enni orosz-forradalom-kaviár”; „a szívárványos északon / marx jönni fehér kesztyű / vágni engem nyakon”; stb. –, akkor válik csak igazán fölforgatóvá a költemény. Nem véletlen, hogy harmincöt évvel ezelőtt szinte vért izzadtam a kommunista szerkesztővel, Pándi Pállal (Kritika) való disputámban. Nem nagyon akarta, sőt kezdetben ellenezte, hogy folyóiratában a romániai, jugoszláviai és a csehszlovákiai magyar irodalom fiatalabb generációjáról írott tanulmányom – benne sok egyéb mellett Domonkos lírájának elemzése – megjelenjék.

Két számban, folytatólagosan, szerencsére megjelent. Do-

Szakolczay Lajos, Domonkos István a feleségével

miről már akkor énekeltem, „nagy dobásán” kívül két antológiadarabot (*Kuplé, Der springt noch auf!*) ugyancsak megemlítve. Szerinte a vers önmagában élő valóság, tüneménye elvész, ha magyarázzák. Nem véletlenül szögezte le még első kötete előtti, *A vers fetisizálása* című esszéjében: „A vers totális: önmagát, értelmét veszíti el, ha elemezzük; magyarázni annyi, mint megsemmisíteni. A vers elemzése rombolás, mert a vers tó, melyben halként csak jelenléted lehet; szem: fényállást kormoddal csak csökkentheted”.

Költészet – gyönyörű metaforákban. Itt még a költő nem fújt visszakozót, nem tett bilincset a nyelvre. Nem zárta kalodába a szót, hanem szabad madárként röptette. Viszont csökönyös költőietlenségének is megvan a költészete. Mikor a rémült nyelv kezdi elfelejteni magát, és épp a megtalált – tudatosan ilyenné vált – új arcban éli az életét. „én lenni kormányeltörésben / ez nem lenni vers / én imitálni vers” – így a többször előforduló lírai formula. Benne – az egészben – a hazáját vesztett kisebbségi (nemzetiségi) magyar, a lefokozott, a kiebrudalt, a semmibe vett iszonytató fájdalma. A történelme is, az idegenbe kerülés megpróbáltatása is, az otthon maradtak tragédiái is.

Viszont attól gyönyörű a poéma, hogy a személyes sors és a *couleur locale* – az imitált „európa-vándor” (nem tévesztendő össze – lásd torna – a „magyar vándorral”) végzetlen útja – egyetemes igazságok közvetítőjévé válik. A nagy vers attól nagy, hogy íróják a jelenben, vagy íródott volt évtizedek (évszázadok) előtt – magában hordja *kozmikus kisugárzással* a mindenséget.

Ezt a nagy verset – az eredeti mellett tizenkét nyelven (angolul, bolgárul, észtül, franciául, lengyelül, macedónul, németül, oroszul, románul, svédül, szerbül, törökül) – tettük Göteborgban Európa asztalára egy külsőre is szép könyvben – Maurits Ferenc *Domi keze* című grafikai csodálatosak –, Thomka Beáta remek, angolra is fordított tanulmányával.

Domi válhatott svédde, hottentottává vagy akármivé, verse magyar. Irodalmunk egyik csúnya-szép ékessége. Nem tudom, hogy részt vett-e a göteborgi találkozón, s azt sem, hogy a hazánkat képviselő meghívott írók ebből a nem mindennapi kötetből hány példányt ajándékoztak – bizonyára sokat – külföldi kollégáiknak.

Egy bizonyos, az avantgárd gesztus – szemben az ilyen-olyan (politikai, „szakmai” vagy feltűnésvágyból álló) bóvlival – akkor éri el célját, ha üzenete egyetemes.

Márpedig a *Kormányeltörésben* című poémáé az – világgraszoló. (*Országos Idegennyelvű Könyvtár – Napkút Kiadó, 2015*)